

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนจากการ
เข้ามาของนิคมอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาชุมชน
ประมงชายฝั่งหาดตากวน-อ่าวประดู่
ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง*
The Changes of Community's Economy Affected
by the Establishment of Industrial Estate: A Case
Study of Hat Takuan-Ao Pradu Fisheries
Community at Map Ta Phut Sub-district,
Muang District in Rayong Province

จิรายุทธ์ สีม่วง**

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการอธิบายถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัด

* ข้อมูลการสัมภาษณ์ในบทความชิ้นนี้มาจากส่วนหนึ่งของรายงานการศึกษาในรายวิชาสัมมนาในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง ของฉัตรทิพย์พัฒนุถ เกาะอำไพ, นครินทร์ มีพร้อม, มาริสา วระชีนา, เรืองศักดิ์ นวศักดิ์สิทธิ์, วรณวิภา แซ่ลิ้ม และธีรชา สุขรุ่ง นิสิตหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (A lecturer of Department of Political Science, Faculty of Political Science and Law, Burapha University) Email: Jirayoot@buu.ac.th

ระยอง ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดซึ่งเป็นการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ โดยบทความชิ้นนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ ส่วนที่ 1 อธิบายถึงพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ตั้งแต่ยุคก่อตั้งชุมชนไปจนถึงยุคที่มีการก่อตั้งตัวของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและภายหลังจากที่โครงการการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดดำเนินการเสร็จสิ้นและเริ่มขับเคลื่อนอุตสาหกรรม ส่วนที่ 2 อธิบายถึงการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ภายหลังจากเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง และส่วนสุดท้ายคือส่วนของบทสรุป

คำสำคัญ : การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ, การปรับตัว, ชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่, นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด, ระยอง

Abstract

This article proposes some explanations relating to economic development and changes in Hat Takuan-Ao Pradu, Map Ta Phut Sub-district, which were occurred after the invasion of industrial estate in Rayong province. The author analysis this phenomena by using historical approach and chronologically separated the studies into 3 parts including 1) social and economic changes in Hat Takuan-Ao Pradu fisheries community (started from the establishment of Map Ta Phut Industrial Estate to its implementation) 2) social and economic adaptations of Hat Takuan-Ao Pradu fisheries community after the implementation of Map Ta Phut Industrial Estate and 3) the summary.

Keywords: Economic Changes, Adaptation, Hat Takuan-Ao Pradu Fisheries Community, Map Ta Phut Industrial Estate, Rayong

1. บทนำ

ภาคตะวันออกตามแนวชายฝั่งทะเลของประเทศไทยเป็นภูมิภาคที่มีพลวัตทางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) ในช่วงเริ่มต้นการพัฒนาโครงการปี 2524 จุดประสงค์เพื่อต้องการให้ภาคตะวันออกให้กลายเป็นศูนย์กลางของภาคอุตสาหกรรมทั้งอุตสาหกรรมหนักและอุตสาหกรรมเบา โดยมียุทธศาสตร์หลักอยู่บนพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยองและแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ในกรณีของพื้นที่มาบตาพุดมีการพัฒนาอุตสาหกรรมอันเนื่องมาจากการค้นพบก๊าซธรรมชาติในบริเวณอ่าวไทยจนนำไปสู่การวางท่อก๊าซธรรมชาติจากอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งในบริเวณดังกล่าว ซึ่งก๊าซธรรมชาติถือเป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีอันเป็นอุตสาหกรรมหลักที่จะนำประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548: 26; ชัยณรงค์ เครือนวน, 2559: 136-139) ภายหลังจากก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมขึ้นหลายแห่งในพื้นที่จังหวัดระยอง การพัฒนาดังกล่าว แม้จะส่งผลให้ตัวเลขทางทางเศรษฐกิจของจังหวัดเติบโตอย่างมากแต่ก็พบว่า ทำให้เกิดปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมมากเช่นกัน (เดชรัต สุขกำเนิด และคณะ, 2551: 40-43) และยิ่งส่งผลให้ชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเกิดความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง

ชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี (ไม่สามารถระบุ พ.ศ. ที่ชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนได้ เป็นเพียงคำบอกเล่าจากประธานชุมชนและผู้สูงอายุของชุมชนเท่านั้น) ประชาชนภายในชุมชนมีที่มาหลากหลาย โดยมีทั้งคนในพื้นที่มาบตาพุดและคนที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบางส่วนมาจากพื้นที่อื่นของประเทศ ในอดีตชุมชนหาดตากวนฯ มีประมาณ 35 ครัวเรือน ส่วนมากประกอบอาชีพประมงและการทำเกษตรซึ่งมีวิถีการผลิตแบบยังชีพและสภาพแวดล้อมภายในชุมชนในยุคแรกเริ่มนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2558)

การมุ่งพัฒนาให้พื้นที่ในเขตมาบตาพุดเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหนักส่งผลให้ในปัจจุบันชุมชนหาดตากวนมีที่ตั้งอยู่ติดกับด้านหลังของโรงงานของบริษัท ปตท.อะโรมาติกส์และคาร์บอนจํากัด (มหาชน) หรือ ปตท.เออาร์ ในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่งอกริมชายฝั่ง มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 350 ครัวเรือน ส่วนมากประกอบอาชีพประมงในพื้นที่หาดตากวนและคลองชากหมาก ภายหลังการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำเสียจากการปนเปื้อนสารพิษในคลองชากหมากซึ่งเป็นคลองขุดระบายน้ำทิ้งของโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและไหลออกสู่ทะเล ปัญหาควน้ำมันในทะเล ส่งผลให้ปริมาณของสัตว์น้ำมีจำนวนลดลงและบางครั้งยังเป็นเหตุให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกไปทำประมงได้ ปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อเนื่องถึงสุขภาพและอาชีพของชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบเขตนิคมอุตสาหกรรม จนนำมาสู่ความพยายามต่อสู้ผลักดัน เพื่อให้โรงงานที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อผู้ผลักดัน เพื่อให้โรงงานที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชาวบ้าน อีกทั้งเมื่ออุตสาหกรรมส่งผลกระทบต่ออาชีพและการดำรงชีวิต ทำให้ชาวบ้านชาวประมงต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด รวมถึงการปรับตัวรับกับสภาพการช่วยเหลือจากการนิคมและโรงงานอุตสาหกรรม (อุตร พวงเพ็ชร์, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2558) ซึ่งในปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนมีวิธีการรับมือหลายรูปแบบทั้งการปรับรูปแบบทางการผลิตทางเศรษฐกิจและการปรับตัวทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน แต่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐภายใต้โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ดังนั้น ชุมชนหาดตากวนจึงมีความน่าสนใจในมิติของพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรม และการปรับตัวภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งบทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ตลอดจนการปรับตัวของชาวประมงภายในชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง พัฒนาการ

และผลที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ส่วนที่สองการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางการผลิตและการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ต่อการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง และส่วนสุดท้ายคือส่วนของบทสรุป

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่จากการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ได้แก่

ยุคชุมชนประมงในอดีต

ชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ เป็นชุมชนเก่าแก่อายุยาวนานกว่าร้อยปี ประชาชนภายในชุมชนมีที่มาหลากหลาย สมาชิกกลุ่มใหญ่เป็นคนในพื้นที่ตำบลมาบตาพุด อีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบางส่วนมาจากพื้นที่อื่น (อ้างอิงจากคำบอกเล่าของคนในชุมชน) ที่มาของชื่อ “ชุมชนหาดตากวน” มาจากในสมัยโบราณ มีตายายคู่หนึ่งอาศัยอยู่ ตำบลห้วยโป่ง โดยตามีนิสัยเอาแต่กวนใจยายอยู่ทุกวัน ทำให้ยายเกิดอาการเหนียวล้าจึงหนีตาที่เอาแต่กวนใจไปอยู่ที่ตำบลบ้านฉาง ซึ่งชื่อของชุมชนหาดตากวนจึงมีที่มาจากตาที่ชอบกวนใจยายพร้อมกับชุมชนยายล้าอยู่ภายในอำเภอบ้านฉางเป็นชุมชนที่อยู่คู่กัน

ในยุคแรกชุมชนหาดตากวนมีครัวเรือนประมาณ 35 หลัง โดยลักษณะพื้นที่ชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ จังหวัดระยอง แบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ ส่วนที่อยู่บนบกและส่วนที่อยู่บริเวณหาดตากวน แต่ละฝั่งจะมีประธานชุมชนฝั่งละหนึ่งคนในการดูแล ซึ่งประธานชุมชนทั้งสองชุมชนจะมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน

บริบททางด้านเศรษฐกิจในยุคแรกของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามลักษณะพื้นที่ ได้แก่

1. ผังบก ชาวชุมชนในผังบกจะทำเกษตรแบบยังชีพ ได้แก่ ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและหากมีเหลือจึงนำไปจำหน่าย รายได้ของประชาชนมาจากการทำเกษตรและบางส่วนประกอบอาชีพค้าขายหรือร้านอาหารขนาดเล็ก ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยพื้นที่ในสวนที่ใกล้วัด โรงเรียน มีความหนาแน่นของประชาชนมากกว่าพื้นที่ส่วนอื่นของชุมชน (บุญเลิศ แก้วทอง, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2558)

2. ผังบริเวณหาดตากวน ชาวชุมชนฝั่งชายหาดจะประกอบอาชีพทำประมงเป็นหลัก ซึ่งเป็นการทำประมงชายฝั่งที่ออกเรือไม่ไกลจากชายฝั่งมากนัก มักเป็นการทำประมงแบบวันเดียวและทำประมงตามฤดูกาล โดยชาวประมงภายในชุมชนจะใช้เครื่องมือประมงดั้งเดิม ซึ่งแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนจะใช้พื้นที่บริเวณหน้าหาดเป็นพื้นที่สำหรับการเตรียมการก่อนที่จะออกทะเลหรือถักอวนสำหรับใช้หาปลา อวนที่ใช้ในการหาปลาจะเป็นอวนติดตา มีลักษณะเป็นผืนอวนคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า วิธีการใช้อวนเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ คือชาวประมงจะวางขวงหรือปิดล้อมสัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำว่ายชนแล้วติดหรือพัน ซึ่งประเภทของอวนที่ชาวประมงภายในชุมชนใช้มีด้วยกันหลายประเภท ได้แก่ ข่าย อวนลอย อวนจม กัด และอวนล้อมติดหรืออวนติด และบางครั้งเรียกอวนแล้วตามด้วยชื่อสัตว์น้ำเป้าหมายหลัก เช่น อวนกุ้ง อวนปู อวนปลาทุ อวนปลากูเรา เป็นต้น เครื่องมือประเภทนี้ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้กันมากที่สุด บางชนิดใช้กับเรือประมงพาณิชย์ด้วย เช่น อวนลอยปลาอินทรีย์ อวนล้อมติดปลาทุ เรือที่ใช้ในการประมงจะเป็นเรือยนต์ชนิดของเครื่องยนต์แบ่งตามชนิดของน้ำมันที่ใช้ ได้แก่ เครื่องยนต์เบนซินและเครื่องยนต์ดีเซล เครื่องยนต์เบนซินใช้กับเรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ขนาดของเครื่องยนต์ไม่เกิน 15 แรงม้า ส่วนเครื่องยนต์ดีเซล ชาวประมงใช้มากที่สุด มีขนาดตั้งแต่ 3 แรงม้าขึ้นไป จนถึงประมาณ 1,700 แรงม้า ชนิดของเครื่องยนต์ดีเซลที่ใช้มี 2 ประเภทคือ เครื่องยนต์เรือโดยตรง และแบบเครื่องยนต์บรรทุกัดแปลงซึ่งเป็นที่นิยมของชาวประมงขนาดเล็กที่ใช้ต้นทุนน้อย เนื่องจากเป็นการนำเครื่องยนต์เก่ามาดัดแปลงทำให้ราคาค่อนข้างถูก โดยครอบครัวชาวประมงแต่ละครอบครัวจะมีเรือสำหรับใช้ทำประมงครอบครัวละ 1-3 ลำ และผู้ที่ทำ

การประมงโดยมากมักเป็นคนดั้งเดิมหรือคนพื้นเพในพื้นที่ (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ในอดีต พื้นที่แห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้การทำประมงในแต่ละครั้งได้ผลผลิตจำนวนมาก จากนั้นจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาจับซื้อบริเวณหน้าหาดเพื่อนำไปขายต่อ ช่วงยุคแรกนี้ราคาของสัตว์น้ำที่ชาวประมงหาได้จะมีราคาถูก พ่อค้าคนกลางจะรับซื้อในราคาเหมาราคาเดียวกันโดยไม่มีการค้าแยกขนาดของสัตว์ทะเลซึ่งชาวประมงมองว่าเป็นประโยชน์เนื่องจากไม่ต้องเสียค่าขนส่งสำหรับการนำไปออกไปขายที่ตลาดอีกทั้งยังไม่ต้องเสี่ยงต่อการขายไม่หมดอีกด้วย การทำประมงของชุมชนดำรงอยู่ได้เรื่อยมาเนื่องจากสามารถจำหน่ายในปริมาณมากประกอบกับค่าครองชีพในยุคนั้นยังไม่มีรายจ่ายมากนัก (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

นอกจากการทำประมงชายฝั่งทะเลแล้ว ชาวประมงหาดตากวน-อ่าวประดู่ยังทำประมงในพื้นที่บริเวณคลองชากหมากซึ่งมีสัตว์น้ำจืดอุดมสมบูรณ์ คลองชากหมากจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชุมชน และคลองดังกล่าวยังถูกใช้เป็นที่พักเรือประมงในช่วงที่ฝนตกหนักและช่วงฤดูพายุกอีกด้วย (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ยุคชุมชนประมงช่วงการก่อตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม

สภาพทางสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงที่เริ่มมีการก่อตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมในช่วง พ.ศ. 2528 อันเป็นผลมาจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ญี่ปุ่นต้องปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินเยนให้สูงขึ้นส่งผลให้สินค้าส่งออกของญี่ปุ่นมีราคาสูง นักลงทุนจึงต้องย้ายฐานการผลิตไปสู่ประเทศอื่นเพื่อลดต้นทุนการผลิต ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศที่นักลงทุนชาวญี่ปุ่นเลือกมาลงทุน ทำให้เงินทุนส่วนหนึ่งหลั่งไหลเข้าสู่โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ในขณะที่เดียวกันก็มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติใกล้บริเวณพื้นที่มาบตาพุด ทำให้มีการต่อก๊าซมาขึ้นฝั่งในเขตพื้นที่ของมาบตาพุดจังหวัดระยอง ซึ่งก๊าซดังกล่าวเป็นวัตถุดิบตั้งต้นในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้า ใช้เป็นเชื้อเพลิงในยานพาหนะ พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของนิคม

อุตสาหกรรมประเภทโรงงานอุตสาหกรรมประเภทปิโตรเคมี การกลั่นน้ำมัน เคมีภัณฑ์ และปิ๋ยภายในพื้นที่มาบตาพุด (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2550: 5; โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว, 2556: 47-63)

ความเจริญก้าวหน้าของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกทำให้บริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดขยายตัวไปด้วยพร้อมกับการเกิดการอพยพจากประชาชนในต่างพื้นที่เข้ามาอยู่ในชุมชนซึ่งโดยมากเป็นประชาชนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนดังกล่าวการผันตัวเองจากการเป็นการทำไร่ในต่างจังหวัดมาเป็นแรงงานในการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ช่วงแรกของการอพยพของแรงงานเหล่านี้มักเป็นการอพยพเข้ามาเพียงลำพังเพื่อหารายได้และส่งกลับบ้านเกิด แต่เมื่อทำงานได้ระยะหนึ่งจึงเริ่มสามารถสะสมเงินและเริ่มอพยพครอบครัวของตนจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาอยู่ภายในชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ส่งผลให้ชุมชนมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น อีกทั้งการอพยพของประชากรต่างถิ่นก็มาพร้อมกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและการหมุนเวียนของเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น

ยุคชุมชนประมงช่วงการก่อตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม สามารถแบ่งบริบททางด้านเศรษฐกิจของชุมชนหาดตากวน ออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ฝั่งบนบก สามารถเห็นได้ถึงการอพยพของประชาชนได้ชัดเจนกว่าฝั่งบริเวณหาด การอพยพดังกล่าวเป็นการอพยพของแรงงานก่อสร้างเพื่อเข้ามาก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลให้การค้าขายหมุนเวียนภายในชุมชนดีขึ้นเป็นลำดับและนำมาสู่การเกิดขึ้นของตลาดที่ภายในชุมชนรู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “ตลาดลาว” ตลาดลาวถือเป็นศูนย์กลางการซื้อขายของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ โดยมากชาวบ้านภายในชุมชนเป็นผู้ขาย ผู้ซื้อจะเป็นชาวบ้านภายในชุมชนและผู้ที่ยอพยพเข้ามา นอกจากนี้ยังส่งผลให้มีการขยายตัวของร้านค้าขายของชำภายในชุมชนอีกด้วย (บุญเลิศ แก้วทอง, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

2. ฝั่งบริเวณหาด การทำประมงของชาวชุมชนหาดตากวนเริ่มมีการปรับตัวไปสู่การทำประมงเพื่อการค้ามากขึ้น โดยในยุคนี้นอกจากชาวประมงจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางแล้วยังเปลี่ยนสถานะตนเองเป็นพ่อค้าปลีที่ขายปลาและสัตว์น้ำ

ที่จับมาได้ให้กับผู้ใช้แรงงาน (แรงงานก่อสร้าง) โดยตรงอีกด้วย เนื่องจากผู้ใช้แรงงานเหล่านี้เห็นว่าการซื้อสินค้าจากชาวประมงโดยตรงสะดวกกว่าการซื้อที่ตลาด

ในช่วงที่โรงงานอุตสาหกรรมกำลังก่อสร้างใกล้พื้นที่ชุมชนนั้น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมยังมีไม่มากนักเทียบกับช่วงขับเคลื่อนอุตสาหกรรม เนื่องจากยังไม่มีกระบวนการผลิตจึงยังไม่มีของเสียหรือขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ยุคชุมชนประมงชายฝั่งภายหลังการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม

เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบ วิถีชีวิตของชาวบ้านหาดตากวน-อ่าวประดู่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ในช่วงภายหลังการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเข้ามาของแรงงานต่างถิ่นภายในชุมชนเป็นจำนวนมากทั้งทางฝั่งบกและฝั่งบริเวณหาด ส่งผลให้ชุมชนมีการขยายตัวอย่างชัดเจน การเพิ่มจำนวนของประชากรและการสร้างอำนวยการความสะดวกภายในชุมชนส่งผลให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและยังก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชนตามมาด้วย เช่น ปัญหาการแย่งงาน ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการทะเลาะวิวาทและปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ

ในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนกับแรงงานอพยพนั้นเป็นไปในสองทิศทางคือ มีทั้งส่วนที่มีความสัมพันธ์ขัดแย้งกับชาวชุมชนดั้งเดิม เช่น การเกิดปัญหากระทบกระทั่งกันในการแย่งทรัพยากรทางทะเล และส่วนที่มีความสัมพันธ์อันดีกับชาวประมงภายในชุมชน (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ด้านเศรษฐกิจ การอพยพของแรงงานจำนวนมากส่งผลให้สภาพทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนเริ่มมีความเจริญขึ้นตามลำดับแม้ว่าประชาชนในพื้นที่ฝั่งบกของชุมชนจะเผชิญกับความหนาแน่นของประชากร ความคับคั่งของการจราจร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลดีต่อผู้ประกอบการค้าขาย กล่าวคือเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นส่งผลให้การหมุนเวียนของเศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้น เมื่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมมาพบตาพูดเข้ามาอย่างสมบูรณ์ เศรษฐกิจของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่มีความเจริญขึ้นอย่างมาก มีการเกิดขึ้นของร้านค้าสะดวกซื้อ เช่น เทลโก้โลตัส เซเว่นอีเลเว่น เป็น

ต้น นอกจากนี้ตลาดลาวยังกลายเป็นศูนย์กลางของการจับจ่ายใช้สอยของคนในชุมชน และแรงงานต่างถิ่น สินค้าที่อยู่ภายในตลาดลาวจะเป็นอาหารสด ผัก หรือวัตถุดิบในการประกอบอาหาร ส่วนอาหารทะเลของชาวประมงภายในชุมชนจะขายได้ดีในช่วงสิ้นเดือนและต้นเดือนเนื่องจากเป็นช่วงที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนและละแวกใกล้เคียงมีเงินเดือนทำให้การจับจ่ายมีมาก ถึงแม้อาหารทะเลของชาวประมงจะขายได้ในราคาที่สูงกว่าเดิมแต่กลับต้องประสบปัญหาทรัพยากรที่มีจำนวนลดลงกว่าในอดีตมาก (บุญเลิศ แก้วทอง, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558) ซึ่งราคาของสินค้าประมงที่สูงขึ้นเกิดจากการบริโภคของแรงงานจากโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาซื้อโดยตรงจากชาวประมงทำให้ชาวประมงขายสินค้าประมงได้ในราคาดีกว่าการขายให้กับพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ภายในชุมชนยังเกิดร้านอาหารของชาวประมง โดยร้านอาหารบริเวณหาดตากวนนี้ในช่วงเย็นจะมีพนักงานจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาซื้อกลับไปบริโภคเนื่องจากสะดวก อยู่ใกล้กับโรงงานและยังมีบรรยากาศที่เอื้อริมทะเลทำให้ส่วนหนึ่งใช้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ (ถนอม มิ่งมัน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ภายหลังจากการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมเสร็จสิ้นและภาคอุตสาหกรรมเริ่มเดินเครื่องการผลิต ก็เริ่มปรากฏผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ชาวชุมชนหาดตากวนต้องประสบกับปัญหาทรัพยากรทางทะเลลดลงอย่างมากเนื่องมาจากน้ำเสียที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมและภาคครัวเรือนที่อยู่ต้นน้ำ ส่งผลให้ชาวประมงขายฝั่งได้รับผลกระทบในการทำประมงเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในพื้นที่คลองชากหมากซึ่งเป็นแหล่งประมงน้ำจืดของชุมชน ที่ต้องเผชิญกับปัญหาน้ำเสียภายในคลอง ส่งผลกระทบโดยตรงทำให้ชาวประมงภายในชุมชนไม่สามารถหารายได้เสริมจากการจับปลาในคลองชากหมากได้¹

เมื่อปัญหาส่งผลกระทบต่อหนักขึ้น ชาวชุมชนจึงร้องเรียนกับนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรม ในช่วงแรก ภาคอุตสาหกรรมรับฟังปัญหาแต่ไม่ได้ดำเนินการ

¹ ดู ไทยพับลิก้า. (2555). *เปิดรายงานคุณภาพน้ำมาบตาพุด-พื้นที่ควบคุมมลพิษ จ.ระยอง (1) ... ปนเปื้อนทั้งสารหนู เหล็ก แมงกานีส ห้ามบริโภค!!*. วันที่ค้นข้อมูล 11 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://thaipublica.org/2012/01/the-water-quality-report-map-ta-phut/>.

แก้แต่อย่างใด หลายครั้งเข้าชาวชุมชนจึงเริ่มรวมตัวและจัดตั้งกลุ่มภายใต้ชื่อ “กลุ่มประมงพื้นบ้านหาดตากวน” มีจุดประสงค์เพื่อเรียกร้องข้อปัญหาต่อการนิคมและโรงงานอุตสาหกรรมให้เข้ามาแสดงความรับผิดชอบและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับชุมชน ภายหลังจากการรวมตัวปรากฏว่าข้อเรียกร้องของชาวบ้านได้รับการตอบสนองของภาคอุตสาหกรรมออกมาช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มดีขึ้น ผลกระทบต่าง ๆ เริ่มลดน้อยลง เกิดการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการประชุมร่วมกัน 3 ฝ่าย โดยมีฝ่ายประธานและตัวแทนชาวประมงจากชุมชน ฝ่ายโรงงาน และฝ่ายการนิคมอุตสาหกรรม เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อพูดคุยถึงปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกัน (บุญเลิศ กองแก้ว, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558; ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

จากสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น ชาวประมงภายในชุมชนมีปรับตัวเข้ากับบริบทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมได้ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหา ประกอบกับภาคอุตสาหกรรมเริ่มให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาพิษในพื้นที่มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากเริ่มมีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาและโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มมีนโยบายให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน อาทิ โครงการอนุรักษ์คุณภาพน้ำคลองซากหมาก โครงการทดลองเลี้ยงปูดำแบบธรรมชาติเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรทางทะเล เป็นต้น²

² ดูอวยชัยวี. (2554). คลองซากหมาก สายธารของชีวิต. วันที่ค้นข้อมูล 10 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://news.voicetv.co.th/thailand/16305.html> และผู้จัดทำ Online. (2554). ชาวประมงระยองจัดแต่งงาน “ปูดำ” ตามโครงการเลี้ยงปูดำแบบธรรมชาติ. วันที่ค้นข้อมูล 10 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9540000119658>

3. การปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาวชุมชนประมง หาดตากวน-อ่าวประดู่

การเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดนำความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาในชุมชนหาดตากวนมากยิ่งขึ้น ซึ่งความเจริญดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวน ทั้งในด้านการดำรงชีวิต การทำการประมง และการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ต้องเผชิญ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

การพัฒนาพลังการผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงหาดตากวน-อ่าวประดู่

ภายหลังการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ซึ่งความเจริญและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนมีความเป็นสังคมทุนนิยมมากขึ้น ภายใต้บริบทดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปของชุมชน ได้แก่

1. การพัฒนาเครื่องมือในการประมงเพื่อลดต้นทุนการผลิต

การพัฒนาเครื่องมือในการทำประมงเป็นการปรับเปลี่ยนเครื่องมือเพื่อให้มีศักยภาพในการจับสัตว์น้ำให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนทิศทางของกระแสน้ำที่เกิดจากการถมทะเลเพื่อก่อสร้างโรงงาน การเกิดโคลนเลนในทะเลทำให้ชาวประมงไม่สามารถใช้พื้นที่ในการทำประมงได้ โดยการพัฒนาเครื่องมือประมงและหันมาใช้เรืออวนลอยเป็นหลัก ทั้งอวนลอยปลา อวนลอยกุ้ง และอวนลอยปู ซึ่งปัจจุบันมีเรืออวนในชุมชนประมาณ 50 ลำ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่มีเรือเป็นของตนเองหรือนายอวน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนายอวนที่มีเรือขนาดใหญ่ และกลุ่มนายอวนเรือขนาดเล็ก

กลุ่มนายอวนที่มีเรือขนาดใหญ่มีประมาณร้อยละ 30 ของกลุ่มที่มีเรือเป็นของตนเอง กลุ่มนี้จะมีการปรับตัวโดยการใช้เรือและเครื่องมือที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เพิ่ม

จำนวนอวนให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มศักยภาพในการจับสัตว์น้ำและสามารถออกไปทำการประมงได้ไกล ทำให้มีทางเลือกในการทำประมงในแหล่งที่มีทรัพยากรมากและช่วยลดต้นทุนในการทำประมงแต่ละครั้ง ซึ่งกลุ่มนี้จะได้เปรียบผู้ที่มีเรือขนาดเล็กเนื่องจากการทำประมงได้รับผลผลิตมากกว่าผู้ที่มีเรือขนาดเล็ก

ในขณะที่กลุ่มที่มีทุนในการทำประมงน้อย มีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงให้มีขนาดเครื่องยนต์และเรือให้มีขนาดเล็กลงเพื่อลดต้นทุนในการออกเรือแต่ละครั้ง การลดขนาดของเครื่องมือสามารถต้นทุนโดยเป็นการลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ได้แก่ ค่าน้ำมัน และวัสดุอุปกรณ์ รวมถึงการจ้างลูกจ้าง ซึ่งทำให้ชาวประมงที่มีรายได้น้อยยังคงสามารถดำเนินการทำประมงต่อไปได้ เช่น ชาวประมงบางรายเคยใช้เรือเรือขนาด 31 แรง (2 สูบ) ใช้ น้ำมันครั้งละ 700-800 บาท และต้องใช้ใบจักรเรือใบใหญ่ ราคาใบละ 190 บาท ซึ่งบางครั้งต้องใช้ถึงสัปดาห์ละ 2 ใบ เนื่องจากตอนวางอวนเรือจะต้องวิ่งในดินเลน ทำให้ใบจักรเรือสึกเร็ว ชาวประมงจึงเปลี่ยนมาใช้เครื่องบี๊ก 16 (Big 16) ซึ่งมีขนาดเล็กลงและสามารถประหยัดค่าน้ำมันได้ถึง 200 บาทต่อการออกเรือ 1 ครั้ง ลดขนาดของใบจักรลงทำให้ราคาลดลงเหลือ 160 บาทต่อใบ รวมทั้งสามารถลดจำนวนลูกเรือเหลือเพียง 1-2 คน หรือการหันมาใช้แรงงานในครอบครัวแทนแรงงานลูกเรือ ซึ่งแรงงานในครัวเรือนส่วนมากจะเป็นภรรยาหรือบุตรหลาน

ในปัจจุบันมีการให้ผู้หญิงออกเรือเช่นกัน โดยมากมักเป็นแรงงานในครอบครัวในกรณีที่ไม่มีลูกอวนแต่เป็นเพียงแทนลูกอวนชั่วคราวเท่านั้น การใช้แรงงานในลักษณะดังกล่าวแม้ว่าส่วนหนึ่งจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการจ้างลูกอวนแต่ก็มีภาระค่าใช้จ่ายในการจ้างคนดูแลบุตรหลานซึ่งส่วนใหญ่ภายในชุมชนจะมีการจ้างกันเองในเครือญาติ

กลุ่มสอง เป็นกลุ่มที่ไม่มีเรือเป็นของตัวเองหรือเป็นลูกอวน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวยากจนหรือผู้ที่อพยพมาหรือเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพประมงแล้วประสบปัญหาขาดทุนทำให้ต้องผันตัวเองออกมาเป็นลูกอวน โดยกลุ่มนี้จะยึดการเป็นการลูกอวนกับเจ้าของเรือเป็นราย ๆ ไป จะไม่มีการเปลี่ยนไปทำกับเจ้าของเรือรายอื่น นอกจากในกรณีนายอวนเจ้าที่ตนประจำอยู่ไม่ออกเรือและมีนายอวนอื่นมาว่าจ้างให้ออกเรือจึงจะไปกับนายอวนรายอื่น

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ การประกอบอาชีพประมงของทั้งนายอวนและลูกอวนต้องประสบปัญหา เนื่องจาก การลดลงของทรัพยากรส่งผลให้การทำประมงของนายอวนมีรายได้น้อยและส่งผลกระทบต่อลูกอวนซึ่งบางครั้งการทำประมงได้ผลผลิตไม่เพียงพอกับต้นทุนทางการผลิต บางรายเพียงพอแค่บริโภคในครอบครัว (ถนอม มิ่งมั่น, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

2. การเพิ่มเครื่องมือประมงประเภทอื่นเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

วิธีการเพิ่มเครื่องมือการประมงนั้นเป็นการที่ชาวประมงพยายามหาวิธีการปรับตัวเพื่อเพิ่มวิธีการในการหารายได้ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ การทำแพลอยหอยแมลงงูซึ่งได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากกรมอุตสาหกรรมการประมงและโรงงานอุตสาหกรรม

การทำแพลอยหอยแมลงงูของชาวประมงหาดตากวนนั้นเกิดจากการที่ชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนต้องเผชิญกับปัญหาการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ไม่สามารถทำประมงได้ ภายหลังจากโรงเรียนภาคอุตสาหกรรมจึงได้มีการเยียวยาและสนับสนุนโดยให้ประธานชุมชนและชาวชุมชนหาดตากวนไปศึกษาดูงานการทำแพลอยหอยแมลงงูที่อำเภอศรีราชาและกลับนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่หาดตากวน การทำแพลอยหอยแมลงงูจะมีลักษณะการเลี้ยงแบบแพเชือกทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและต้นทุน โดยจะใช้ถังน้ำมันขนาดกลางมาทำเป็นฟูลอย ส่วนโครงสร้างของแพจะใช้เชือกพีอี (PE) ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางขนาด 16-18 มิลลิเมตร ถักเป็นช่องตาขนาด 1x1 เมตร ลักษณะคล้ายตาอวน โดยทั่วไปการเลี้ยง 1 แพ จะใช้พื้นที่ตั้งแต่ 400 ตารางเมตร (1 งาน) ถึง 1,600 ตารางเมตร (1 ไร่) ขึ้นอยู่กับพื้นที่และเงินทุน ขั้นตอนการเลี้ยงหอยแมลงงูเริ่มจากการนำเศษอวนหรือเศษเชือกมาผูกกับโครงสร้างของแพที่ถักทอไว้แล้วเรียกว่าหนด ตัวหนดแต่ละเส้นจะมีความยาวประมาณ 1.5-1.8 เมตร ขึ้นอยู่กับความลึกของน้ำในแหล่งเลี้ยง หนดจะทำหน้าที่ให้ลูกหอยแมลงงูเข้ามาเกาะ ซึ่งแพขนาด 1 ไร่ สามารถผูกหนดได้ประมาณ 8,000 หนด การเลี้ยงหอยแมลงงูแบบแพลอยข้อดี คือ แพเชือกมีอายุการใช้งานประมาณ 5-10 ปีซึ่งมากกว่าการเลี้ยงแบบปักหลักที่มีอายุการใช้งานเพียง 1-2 ปีและยังสามารถเคลื่อนย้ายได้หากมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมี

การแบ่งพื้นที่เป็นส่วนเพื่อป้องกันปัญหากระทบกระทั่งที่จะตามมาของชาวประมงภายในชุมชน (ถนอม มิ่งมัน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

นอกจากการสร้างแพเลี้ยงหอยแมลงภูชนิดแขวนลอยในทะเลแล้วยังมีการให้ความช่วยเหลือจากภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การให้ทุนการศึกษาและช่วยส่งเสริมโครงการของสำนักงานประมงจังหวัดระยอง โครงการธนาคารปูไข่โดยผลผลิตจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อในชุมชนโดยตรง (อุตร พวงเพ็ชร์, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2558)

3. การปรับตัวสู่การผลิตแบบทฤษฎีของชาวประมงพื้นบ้าน

การปรับตัวในด้านการผลิตแบบทฤษฎีของชุมชนชาวประมงชุมชนหาดตากวนในพื้นที่นี้เป็นรูปแบบการปรับตัวโดยนำวัตถุดิบจากการทำประมงมาเพิ่มมูลค่าเพื่อทดแทนรายได้จากการประมงที่หดหายไปหรือผลิตควบคู่กับการผลิตแบบประมงได้แก่ การนำสินค้าที่ได้จากทะเล กุ้ง หอยแมลงภู ปู ปลา มาแปรรูปประกอบอาหารขายให้กับประชาชน ผู้สัญจรไปมาบริเวณริมฝั่งถนนหาดตากวน โดยเปิดเป็นร้านอาหารขนาดเล็กอยู่ในรูปแบบร้านอาหารริมทะเลและอาหารสำเร็จ (ถนอม มิ่งมัน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

4. การประกอบอาชีพเสริม

ในชุมชนประมงหาดตากวนมีการรับจ้างทำเครื่องมือประมงได้แก่ การมัดอวน³ ซึ่งเป็นอาชีพเก่าแก่ของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพเสริมของคนภายในชุมชน ถึงแม้ว่ารายได้จะไม่มากแต่สามารถทำได้บ้านในเวลาว่างโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงหรือกลุ่มผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ภายในชุมชนยังมีครอบครัวที่มัดอวนเป็นอาชีพหลักอยู่เช่นกัน เช่นครอบครัวหนึ่งภายในพื้นที่หาดตากวนประกอบอาชีพมัดอวนมานานกว่า 20 ปี โดยในช่วงแรกประกอบอาชีพมัดอวนเป็นอาชีพเสริมควบคู่กับการทำประมงเป็นอาชีพหลักแต่ต่อมาเมื่อมีอายุมากขึ้นประกอบกับสัตว์น้ำปริมาณลดลง ต้นทุนของการทำประมงสูงขึ้นทำให้หยุดทำอาชีพประมงแล้วหันกลับมาทำอาชีพผูกอวนเป็นอาชีพหลักแทน นอกจากนี้การปรับตัวประกอบอาชีพเสริมของชาวประมงหาดตากวนไม่ได้มี

³ การมัดอวน คือ การมัดอวน สาಲುทวน ลูกตะกั่ว เพื่อให้อวนพร้อมใช้ทำการประมงได้

เพียงแค่การมาดาวน์เพียงอย่างเดียวแต่ละครอบครัวยังมีการปรับตัวที่หลากหลายรูปแบบ เช่น การทำเกษตรหรือค้าขายขนาดเล็กตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือนในการเข้าถึงทุนและทรัพยากร ซึ่งการประกอบอาชีพเสริมและการผลิตที่หลากหลายของครัวเรือนนั้นเป็นหลักประกันที่สำคัญของชาวประมงและยังเป็นการลดความเสี่ยงจากการผลิตเชิงเดี่ยวอีกด้วย (ถนอม มิ่งมัน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

การปรับตัวในมิติทางสังคมของชาวบ้านของชุมชนประมงหาดตากวน-อ่าวประดู่

1. การปรับตัวจากการพึ่งพาภายในชุมชนไปสู่การพึ่งพานอกชุมชนมากยิ่งขึ้น

เมื่อบริบทของสังคมภายในชุมชนขยายตัว ทำให้ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการพึ่งพิงการช่วยเหลือของการนิคมและโรงงานอุตสาหกรรมในด้านการสนับสนุนเงินทุนหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ในกรณีของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวน จะมีกองทุนโรงไฟฟ้าซึ่งเป็นกองทุนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า อาทิ การพัฒนาอาชีพ การสนับสนุนด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กีฬาและดนตรี ด้านสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยมีคณะกรรมการบริหารกองทุนซึ่งมาจากผู้แทนภาคประชาชน ผู้แทนจากภาครัฐ โรงไฟฟ้า และผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งนี้กรรมการผู้แทนภาคประชาชนจะมีจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมดร่วมกันทำหน้าที่ในการจัดสรรเงินกองทุนเพื่อให้ตอบสนองตรงตามความต้องการของชุมชน

นอกจากนี้ยังมีประเด็นการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ของชุมชน ได้แก่ การแก้ไขปัญหาเรื่องสาธารณูปโภคโครงสร้างพื้นฐานไฟฟ้าและน้ำประปาซึ่งแต่เดิมชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็ก เมื่อมีการอพยพของแรงงานจำนวนมากส่งผลให้เกิดปัญหาความไม่เพียงพอของโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ปริมาณไฟฟ้า น้ำประปาไม่พอต่อการใช้งาน ถนนมีขนาดเล็ก เมื่อมีการพัฒนาของนิคมอุตสาหกรรมก็นำมาสู่การแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐานแต่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องแลกมาซึ่งการยอมรับการเข้ามาของแรงงานอพยพ นอกจากนี้ชุมชนก็ยังได้รับเงิน

ช่วยเหลือจากกองทุนโรงไฟฟ้าซึ่งสามารถนำเงินส่วนนี้มาช่วยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนให้มีความพร้อมรองรับต่อการขยายตัวของชุมชน

การปรับตัวของชาวบ้านในชุมชนหาดตากวนในลักษณะนี้จะดำเนินไปพร้อมกับโรงงานอุตสาหกรรมโดยทั้งสองฝ่ายจะปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้ชุมชนและภาคอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้ (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

2. การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนมีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเปลี่ยนไปในทางที่ดีกว่าในช่วงที่มีการก่อตั้งของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเห็นได้จากการที่ชาวบ้านปรับตัวเข้าหากันเพื่อร่วมกันเคลื่อนไหวในนามของกลุ่มที่ชื่อว่า “กลุ่มประมงพื้นบ้านหาดตากวน” เพื่อเรียกร้องให้ภาคอุตสาหกรรมเข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น มลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ การรวมกลุ่มทางสังคมของชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนถือว่าเป็นการปรับตัวเข้าหากันที่ประสบความสำเร็จนอกจากต้องรอรับการนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมสำเร็จแล้วการรวมกลุ่มดังกล่าวยังทำให้ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่เริ่มห่างเหินกลับมามีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอีกด้วย (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558; บุญเลิศ แก้วทอง, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของชาวบ้าน กล่าวคือแต่เดิมชาวบ้านจะออกเรือหาปลาเป็นเวลามีระยะเวลาตั้งแต่ช่วงเช้าและกลับฝั่งในช่วงเวลาเย็นทำให้เวลาในการพบปะมีปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนมีน้อย แต่ภายหลังจากชุมชนได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสู่การทำแพลอยหอยแมลงภู่งผลให้ได้มีการปรับความสัมพันธ์ไปทางที่ดีขึ้นเนื่องจากในช่วงเวลาที่ออกไปทำแพแขวนหอยแมลงภูชชาวชุมชนมีเวลาในการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันมากขึ้น (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2558)

4. บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ 1. ชุมชนประมงในอดีต 2. ชุมชนประมงช่วงการก่อตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม และ 3. ชุมชนประมงชายฝั่งภายหลังการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม ในช่วงแรกนั้นชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ทั้งทางฝั่งบกและฝั่งชายหาดมีสภาพทางสังคมที่มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติโดยสภาพทางเศรษฐกิจชาวบ้านภายในชุมชนจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมงเป็นหลัก การหมุนเวียนทางเศรษฐกิจของชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่มีไม่มากเนื่องจากรูปแบบทางการผลิตเป็นรูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพเหลือจึงนำไปจำหน่ายโดยเฉพาะการทำประมงจะมีการจำหน่ายแบบราคาเหมาโดยไม่มีการคัดเลือกขนาดของผลผลิต ต่อมาในยุคของชุมชนประมงช่วงการก่อตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงของชุมชนเนื่องจากเป็นช่วงที่โรงงานอุตสาหกรรมเริ่มเข้า ส่งผลให้เกิดการอพยพเข้ามาของแรงงานต่างถิ่นจำนวนมากโดยเฉพาะในฝั่งบกทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัว ในมิติเศรษฐกิจของชุมชน มีการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจมากขึ้นผ่านศูนย์กลางการค้าขายของชุมชนนั่นก็คือตลาดลาว ซึ่งตลาดลาวถือเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนทั้งอาหารสำเร็จรูป อาหารทะเล ผัก ส่งผลให้รูปแบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบการผลิตเพื่อจำหน่ายโดยเฉพาะฝั่งชายหาดได้รับประโยชน์จากการจำหน่ายผลผลิตโดยตรงให้กับแรงงาน ทำให้ได้ราคาดีกว่าขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ในช่วงที่ 3 ชุมชนประมงชายฝั่งภายหลังการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม พบว่า สังคมชุมชนมีการขยายตัวของที่พักอาศัย เกิดอาคารพาณิชย์รวมถึงร้านสะดวกซื้อ เซเว่นอีเลเว่น เทสโก้โลตัสภายในชุมชน ชุมชนเข้าสู่ระบบทุนนิยม รูปแบบการผลิตของชุมชนชาวบ้านภายในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทดังกล่าวคือการผลิตเพื่อขายให้แก่พ่อค้าคนกลางรวมถึงการขายให้แก่แรงงานภาคอุตสาหกรรมบริเวณใกล้เคียงชุมชน

การปรับเปลี่ยนรูปแบบทางการผลิตของชุมชนภายหลังการเข้ามาของอุตสาหกรรมในมิติทางด้านเศรษฐกิจพบว่าชาวประมงภายในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสภาพเศรษฐกิจภายหลังที่อุตสาหกรรมเข้า

มา โดย 1. ลดต้นทุนทางการผลิตได้แก่การที่ชาวประมงพื้นบ้านมีการปรับปรุงขนาดเรือ ขนาดเครื่องยนต์ เพื่อลดต้นทุนในการออกเรือหาปลา 2. การเพิ่มอุปกรณ์ในการผลิตในการจับสัตว์น้ำ ได้แก่ การทำแพลอยหอยแมลงภู่เพื่อเป็นการหารายได้เสริม 3. ปรับเปลี่ยนการผลิตสู่การผลิตขั้นทุติยภูมิ ได้แก่ การเปิดร้านขายอาหารทะเลบริเวณชายหาดเพื่อบริการผู้ที่สัญจรผ่านมาและแรงงานที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมด้วย 4. การประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ การมาค่อวน การค้าขายขนาดเล็กและการทำเกษตร นอกจากนี้ในมิติทางด้านสังคมพบว่า ชาวชุมชนมีการรวมตัวเป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวน-อ่าวประดู่ ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อเรียกร้องให้การนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมมารับผิดชอบหรือช่วยเหลือชาวประมงที่ได้รับผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลผลิตยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ในชุมชนให้เป็นที่ไปในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์เพิ่มมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- จิรายภา วรเสียงสุข. (2558). *ทฤษฎีสังคมวิทยายุคคลาสสิก*. กรุงเทพฯ: เอ็น แอนด์ เอ็ม เลเซอร์พริ้นติ้ง.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2550). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2558). ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด. *วารสารการเมือง การบริหารและกฎหมาย*, 7 (2): 223-245.
- _____. (2559). วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมของชนชั้นนำไทยและพันธมิตร: ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 4 (2): 129-152.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (2549). *การจัดทำผังพิสัยการวิจัยระบบสุขภาพกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนุภาคตะวันออก*. ชลบุรี: ศูนย์จัดการวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก (ศวรส.อ) มหาวิทยาลัยบูรพาและสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- เดชรัต สุขกำเนิด, ศุภกิจ นันทะวรการ, วิภาว ชื่นชิต และสุพรรณิ ศตงฆาร. (2551). *อนาคตระยอง เส้นทางสู่สังคมสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: วนิดาการพิมพ์.
- ไทยพับลิก้า. (2555). *เปิดรายงานคุณภาพน้ำมาบตาพุด-พื้นที่ควบคุมมลพิษ จ.ระยอง (1) ... ปนเปื้อนทั้งสารหนู เหล็ก แมงกานีส ห้ามบริโภค!!*. วันที่ค้นข้อมูล 11 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://thaipublica.org/2012/01/the-water-quality-report-map-ta-phut/>.

นิเทศ ดินถนกุล. (2551). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผู้จัดการ Online. (2554). *ชาวประมงระยองจัดแต่งงาน "บูดำ" ตามโครงการเลี้ยงปูดำ แบบธรรมชาติ*. วันที่ค้นข้อมูล 10 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9540000119658>.

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *รายงานความก้าวหน้าการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ 2*. เอกสารโรเนียว.

วอยซ์ทีวี. (2554). *คลองขากหมาก สายธารของชีวิต*. วันที่ค้นข้อมูล 10 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://news.voicetv.co.th/thailand/.16305html>.

ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. (2556). *จังหวัดระยอง: จากเศรษฐกิจชุมชนถึงทุนนิยมโลกาภิวัตน์*. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 2 (1): 47-71.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ถนอม มิ่งมั่น. (2558, 11 กันยายน). *ประธานชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวน*. สัมภาษณ์.

_____. (2558, 8 ตุลาคม). *ประธานชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวน*. สัมภาษณ์.

บุญเลิศ แก้วทอง. (2558, 30 กันยายน). *ประธานชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่*. สัมภาษณ์.

_____. (2558, 8 ตุลาคม). *ประธานชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่*. สัมภาษณ์.

อุดร พวงเพชร. (2558, 27 สิงหาคม). *สมาชิกชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวน*. สัมภาษณ์.

_____. (2558, 8 ตุลาคม). *สมาชิกชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวน*. สัมภาษณ์.